

Dorota Paško-Konecniak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Toruń

PROBLEMATYKA AKCENTUACJI W ROSYJSKIEJ GWARZE STAROBRZĘDOWCÓW (REGION SUWALSKO-AUGUSTOWSKI)¹

Starobrzędowcy mieszkający w Polsce dawniej skupiali się w trzech ośrodkach: augustowskim, suwalskim i mazurskim. Obecnie ich liczebność znacznie się zmniejszyła, najliczniejsze skupisko znajduje się na terenie Suwalszczyzny i obejmuje trzy powiaty obecnego województwa podlaskiego: suwalski, sejneński i augustowski [Paško-Konecniak 2011: 11]. Najwięcej starobrzędowców mieszka w dwóch wsiach powiatu augustowskiego – Gabowych Grądach i Borze, w samym Augustowie i Suwałkach [Paško-Konecniak 2011: 26; Жиборовски, Глушковски 2008: 200].

Wcześniejsza hermetyczność środowiska starobrzędowców spowodowała, że zachowali oni rosyjską gwara, która w polskim otoczeniu językowym jest gwarą wyspową [Głuszkowski 2011: 28–30; Grek-Pabisowa 1983a: 8; Paško-Konecniak 2011: 29–35]. W badanej społeczności wytworzyła się specyficzna sytuacja komunikacyjna, ponieważ na co dzień starobrzędowcy używają naprzemiennie rosyjskiej gwary i języka polskiego. Zazwyczaj w sferze życia rodzinnego i sąsiedzkiego używana jest gwara, a język polski służy do kontaktów z obcymi² [Paško-Konecniak 2011: 43–44]. Wśród przedstawicieli

¹ Niniejszy artykuł jest uzupełnieniem rozważań na temat akcentuacji w rosyjskiej gwarze starobrzędowców, przedstawionych w moich dwóch pracach: *Adaptacja akcentuacyjna zapożyczeń z języka polskiego do rosyjskiej gwary starobrzędowców w ośrodku augustowskim*, zob. [Paško 2010a] i *Особенности акцентуации в русском говоре старообрядцев, живущих в Польше*, zob. [Пасько 2011], a jednocześnie przyczynkiem do dalszych badań nad systemem akcentuacyjnym gwary. Publikacja powstała w ramach realizacji projektu „Dokumentacja rosyjskiej gwary starobrzędowców w północno-wschodniej Polsce – internetowa baza danych”, finansowanego ze środków NCN na mocy DEC-2011/01/B/HS2/00505.

² Ten rodzaj dwujęzyczności określany jest jako bilingwizm o charakterze dyglosyjnym i odnosi się głównie do przedstawicieli socjolektu starszego pokolenia starobrzędowców [Paško-Konecniak 2011: 44].

średniego i młodszego pokolenia język polski spełnia bardzo ważną funkcję komunikacyjną, por. [Głuszkowski 2011]. Badania³ prowadzone współcześnie ukazują wyraźne oddziaływanie polszczyzny na gwara, która różni się znacznie nie tylko od literackiego języka rosyjskiego, ale również od macierzystej gwary pskowskiej. Wpływy polskie widać nie tylko w słownictwie, ale również na poziomie fonologicznym, idiomatycznym czy syntaktycznym, zob. [Paško 2011: 118–126; Paško-Konecniak 2011]. W ostatnich kilkudziesięciu latach gwara ta, między innymi na skutek poważnych zmian cywilizacyjnych, rozwoju techniki, polskiego szkolnictwa i administracji, łatwego dostępu do mediów (telewizja, Internet), pod wpływem polszczyzny podlega nieustannej transformacji na wszystkich poziomach języka i staje się swoistą polsko-rosyjską hybrydą językową [Paško-Konecniak 2011: 102; Гжибовски 2011: 45–59].

Stefan Grzybowski zauważa, że jeśli chodzi o rosyjską gwara staroobrzędowców, zachodzi taki proces mieszania się języków,

[...] przy którym jeden z nich kształtuje ramy gramatyczno-funkcjonalne dla występowania zarówno rodzimych jednostek językowych, jak i coraz liczniejszych obcych, zapożyczonych. W przypadku gwary takie ramy tworzy system morfologiczny, który sprawia, że kształtując się etnolekt ma stabilne rosyjskie (pskowskie) nacechowanie, natomiast pozostałe systemy języka poddawane są coraz większym wpływom języka polskiego [Гжибовски 2011: 59].

Wpływ polszczyzny na gwara ujawnia się najbardziej w sferze słownictwa⁴, ponieważ każdy nowy element rzeczywistości niesie ze sobą nowy wyraz, co z kolei powoduje bezpośrednie zapożyczanie słów z różnym stopniem adaptacji (*lad'ufka* 'łodówka' ros. холодильник, *atk'użać* 'odkurzac' ros. пылесос, *pryszńic* 'prysznic' ros. душ, *budav'lač*⁵ 'budować' ros. строить, *cukr'ovuj bur'ak* 'burak cukrowy' ros. сахарная свёкла, *dośv'atč'onij* 'doświadczony' ros. опытный, *b'av'itsa* 'bawić się' ros. играть, *krafč'ovaja* 'krawcowa' ros. портниха) lub kalkowanie ich struktury (*skantral'iravač* 'skontrolować' ros. контролировать, *adźeł'ac ur'ok'i* 'odrobić lekcje' ros. сделать уроки, *vgav'ar'ivač* 'wmawiać' ros. внушать), zob. [Grek-Pabisowa 1983a, 1983b; Paško-Konecniak 2011]. W gwarze staroobrzędowców obserwuje się również rosnącą liczbę tworców hybrydalnych, np.: *b'irund'la* 'bzdura' ros. ерунда, *ńemavl'eńec* 'niemowlę' ros. младенец, *vlač'aga* 'włóczęga' ros. бродяга [Paško 2010b: 95–102].

Jak ustaliła Iryda Grek-Pabisowa, „najwięcej cech językowych odpowiadających gwarze starowierców znajdujemy w środkowej części grupy pskowskiej przylegającej

³ Badania nad rosyjską gwara i polszczyzną staroobrzędowców zostały podjęte przez pracowników, doktorantów i studentów z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierownictwem prof. Stefana Grzybowskiego. Materiał socjolingwistyczny w postaci nagrań, ankiet i obserwacji językowych gromadzono w trakcie ekspedycji dialektologicznych w latach 1999–2011. Tematy wywiadów dotyczyły życia codziennego, tradycji, religii, wojny, historii i miały charakter swobodnej rozmowy z informatorem.

⁴ Zob. wykaz zapożyczeń z języka polskiego zarejestrowanych w gwarze na początku XXI wieku [Paško-Konecniak 2011: 131–184].

⁵ Przykłady leksemów zapożyczonych z języka polskiego do rosyjskiej gwary zostały zapisane w uproszczonej transkrypcji fonetycznej.

do narzecza południowielkoruskiego” [Grek-Pabisowa 1968: 167]. Rosyjska gwara staroobrzędowców wykazuje wiele cech fonetycznych, fleksyjnych i syntaktycznych wspólnych z cechami gwar grupy pskowskiej [Grek-Pabisowa 1968: 170–171; Paśko-Koneczniak 2011: 30–32].

Na rosyjskie nacechowanie gwary staroobrzędowców wskazuje, oprócz systemu morfologicznego i rdzennego zasobu leksykalnego, także system akcentuacyjny gwary, w zasadzie zgodny z systemem akcentuacyjnym języka rosyjskiego.

Akcent jest zjawiskiem dosyć skomplikowanym. Według definicji zaczerpniętej z *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* akcent to „uwydatnienie sylaby w wypowiedzeniu za pomocą środków fonicznych: siły, wysokości tonu lub iloczasu, bądź też za pomocą kombinacji tych czynników” [Laskowski 1999: 22].

Walery Czekman i Elżbieta Smułkowa, prowadząc badania nad fonetyką i fonologią języka białoruskiego, zwracają uwagę na rolę akcentu w realizacji białoruskiego systemu wokalicznego i jego funkcję kulminacyjną:

w systemach językowych o akcencie dynamicznym, morfologicznie nie stabilizowanym (swobodnym) i ruchomym (nie związanym z określoną sylabą), do jakich należy język białoruski, jedną z podstawowych, jeżeli nie wręcz główną, funkcją akcentu jest funkcja kulminacyjna. Polega ona na tym, że w miejscu akcentu następuje szczyt artykulacyjny (kulminacja) danej sekwencji artykulacyjno-akustycznej, któremu przyporządkowane są realizacje samogłosek znajdujących się przed i po owej kulminacji. [...] akcent nie jest cechą zgłoski akcentowanej, lecz nadbudową nad całym wyrazem akcentowym. Jest elementem suprasegmentalnym, realizowanym w granicach formy wyrazowej lub zestroju akcentowego [Czekman, Smułkowa 1988: 204].

Podobną uwagę dotyczącą akcentu można też odnieść do gwary staroobrzędowców.

Według Wiktora Jassemę badającego akcent języka polskiego „akcentem nazywać będziemy korelacyjną cechę fonetyczną sylaby, która w sposób najbardziej konsekwentny znamionuje wyrazy lub zespoły wyrazów pod względem morfologicznym albo semantyczno-syntaktycznym” [Jassem 1962: 5], zob. też [Smułkowa 1978: 5].

Dotychczas nie zbadano systemu akcentuacyjnego gwar rosyjskich, na co również zwraca uwagę Iryda Grek-Pabisowa [Grek-Pabisowa 1983b: 61], podejmowano jednak badania nad rosyjskim systemem akcentuacyjnym [Grzybowski 1996, 1998; Olechnowicz 1974, 1977; Барковский 1974; Зализняк 2010; Колесов 1972, 2010; Лефельдт 2006; Потебня 1973; Федянина 1976]. Rosyjski system akcentuacyjny, związany z morfemiczną i słowotwórczą strukturą słowa, definiuje się jako akcent leksykalno-morfologiczny [Grzybowski 1996, 1997]. Irena Sawicka zaznacza, że tendencja do morfologicznej stabilizacji akcentu występuje w językach wschodniosłowiańskich (najsilniej w białoruskim) i w dialekcie północnych Kaszub, jednak w dialektach północnorosyjskich pojawia się niekiedy także tendencja do akcentuacji inicjalnej [Sawicka 2007: 221]. W języku rosyjskim obserwuje się również tendencję do coraz radszego akcentowania przymków [Sawicka 2007: 221].

Ciekawym i dotychczas niezbadanym zjawiskiem jest akcentuacja w gwarze staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego. Na marginesie analizy transformacji

gwary, jaka dokonuje się pod wpływem polszczyzny, zauważono także pewne osobliwości w akcentuacji [Paško 2010a; Paško-Konecniak 2011: 85–86; Пасько 2011]. W zapożyczeniach z języka polskiego w niektórych przypadkach pojawia się akcent paroksytoniczny, ale w większości leksemy zapożyczone przystosowują się do gwarowego systemu akcentowego, zob. [Paško 2010a; Paško-Konecniak 2011]. Warianty akcentuacyjne funkcjonują zarówno w rdzennym słownictwie gwarowym, jak i w zapożyczeniach z języka polskiego, np.: *d'očka / dač'ka*; *š'utník / šutn'ik*; *ag'ulniak / aguln'ak*; *r'over / rav'er*; *pabudav'ać / pabud'ovać* [Grek-Pabisowa 1983a: 92–97; Paško 2010b: 186–187, 2011: 199]. Leonid Kasatkin zaznacza, że wariantywność akcentuacyjna to zjawisko występujące powszechnie w większości gwar rosyjskich [Kasatkin 2005: 26].

Grek-Pabisowa, w zależności od miejsca akcentu, wyróżnia trzy grupy zapożyczeń, a więc wyrazy, w których brak warunków do zmiany akcentu, wyrazy, w których nie nastąpiło przesunięcie miejsca akcentu, i wyrazy, w których akcent został przesunięty [Grek-Pabisowa 1983b: 61–62], zob. też [Paško 2010b: 184].

Współcześnie zgromadzony materiał ilustruje zjawisko adaptacji akcentuacyjnej zapożyczeń z języka polskiego, np.: *v'ymuravać, v'ybudavać, v'yzval'ić, budav'ać, uzdravl'ać, v'eš'ak, aguln'ak, l'eg'at, kav'ał, karń'iš, krvat'ok*, zob. [Paško 2010b]. Wykaz zapożyczeń z języka polskiego do gwary staroobrzędowców, które zarejestrowano na początku XXI wieku, wynosi około 1580 leksemów, z czego około 1220 wyrazów to zapożyczenia nowe, 230 wyrazów zapożyczenia odnotowane również w *Słowniku gwary starowierców mieszkających w Polsce* [Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1980], a pozostałe 130 leksemów to warianty zapożyczeń [Paško-Konecniak 2011: 99–100]. W zapożyczeniach nowych, odnotowanych w wykazie, w procesie przyswajania nastąpiło przesunięcie miejsca akcentu w stosunku do języka dawcy – języka polskiego. Poniżej przytaczam leksemy zapożyczone odnotowane w wykazie zapożyczeń, w których nastąpiło przesunięcie akcentu, zob. [Paško-Konecniak 2011: 132–184].

Rzeczowniki

alfab'et⁶, ap'at, av'at, bałag'an, barm'an, b'isk'opt, bl'ax'aš, br'ošečka, buź'ik, burd'el, dax'ot, drab'ask, ź'ałačka, ź'urečka, etern'it, fat'el (SGS *f'otəl*)⁷, *xadn'ik* (SGS *x'odn'ik*), *xal'ester'ol, kaj'ak, k'ołavratyk* (SGS *k'ołavr'otyk*), *kant'ar, kanvaj'ent, karń'iš, kl'ašt'or, kr'atočka, k'urniček, kv'int'al, l'ekarka, mur'aš, nam'ot, nebar'ak, pač'ong, pagl'ont, pap'eš, parap'et, par'ot* 'poród', *p'ar'un, p'edał, penzel'ok, pl'ec'ak, prysz'ic, pust'ak, rask'oš, ras'oł* (SGS *r'osul*), *rav'er* (SGS *r'ovər*), *razł'am, rod'ak, r'overek, skaraš'yt, spav'ež, staržn'ik* 'strażnik', *synav'a, šrubokr'ent, uzdrav'ic'el, v'eš'lyk, v'eš'ak, zab'ek* 'zabieg', *zav'ał, zav'ut, žyl'ak*.

⁶ Przykłady zapożyczeń, w których nastąpiło przesunięcie miejsca akcentu, przytaczane są w formie podstawowej.

⁷ SGS – oznacza, że forma została zarejestrowana w *Słowniku gwary starowierców mieszkających w Polsce*. W nawiasie leksem zapożyczony podano tylko wówczas, gdy akcent pada w nim na inną sylabę.

Czasowniki

abl'ic'iac, abrabav'iac, acal'ec, adb'ic, adbyv'ac:a, adz'iatyvac, adrab'iac, advyk'iac, adzysk'iac, adzyv'ac:a, agl'ad'iac, axšč'ic, ap'asyvac, ap'ekav'ac:a, aplac'ac:a, apluk'iac, apskrab'iac, aščenz'iac, ašuk'iac, atkl'ep'iac, atkuž'iac, atpačyv'iac, apravaž'iac, atpravaž'ic, atx'uzyv'ac:a, atr'uc, atv'ir'iac, bad'iac, b'av'ic:a, butv'ec, ček'iac, dajžev'iac, dakl'adyvac, dal'eg'iac, dałaž'yc, damag'ac:a, dap'ilnav'iac, datkn'uc, datyk'iac, denervav'ac:a, dmux'iac, žat'iac, fprovaž'iac, fsp'ir'iac, fspucl'uc, fstyž'ic:a, fšč'ep'l'ivać, g'lasav'iac, grasav'iac, xul'iac, istr'ec, kal'endav'iac, kamb'inav'iac, k'erav'iac, k'usav'iac, l'am'entav'iac, l'ic'yc, lutav'iac, ładav'iac, ładav'ac:a, tuč'yc, marnav'iac, masav'iac, meldav'iac, m'ešk'iac, m'ij'iac, nagatav'iac, nagr'iac, naigr'iac, na'igryvac, napampav'iac, napatk'iac, nar'ek'iac, naskr'eb'iac, natsk'ak'ivać, nazarabl'iac, obov'onzyvac, pabudav'iac, pabudav'ac:a, pačenstav'iac, pačkav'iac, padablatsa, padejžev'iac, paderv'iac, padl'ec'yc, padl'ec'yt'sa, padluč'iac, pafst'iac, pafstav'iac, pagaž'ic, pagaž'ic:a, paglask'iac, pakav'iac, palav'iac, pal'eg'iac, pal'ic'yc, pal'ikv'idav'iac, pałap'ac:a, pamasav'iac, paniž'iac, papl'atkav'iac, paps'uc:a, paraž'ic:a 'poradzić się', parasxaž'ic:a, parasp'ij'iac, parav'iac, pašug'iv'ac:a, pasprav'iac, pastanav'ic, pašat'kav'iac, patkablav'iac, patkas'iac, patšykvav'iac, pav'ad'am'l'ivać, pazval'n'iac, pažegn'iac, p'er'ešk'azyvac, pl'atkav'iac, prašv'et'l'ic, pravaž'ic, pr'elaž'yc, pr'epraš'iac, pr'ibudav'iac, pr'ipadab'ac:a, pr'ipad'iac, pr'isv'ajvac, pr'itakn'uc, pr'itul'iac, pr'it'yc, pružnav'iac, pšypr'av'l'ivać, raskład'iac, raspač'iac, raspafšex'n'ic:a, razl'atyvac:a, razmav'iac, razruž'n'iac, razv'at'kavyvac, razv'idn'ec, reklamav'iac, remantav'iac, reperav'iac, r'užn'ic:a, sartav'iac, scementav'iac, skamb'inav'iac, skantaktav'iac, skapav'iac, sk'erav'iac, skutkav'iac, sl'icytav'iac, sl'ikv'idav'iac, smakav'iac, smarnav'ac:a, smuš'iac, spadab'ac:a, spažev'ac:a, spakav'ac:a, spansarav'iac, sprstav'iac, spatk'ac:a, spatyk'ac:a, spojž'ac:a, strajkvav'iac, studjav'iac, šatkav'iac, šuk'iac, šykvav'iac, šp'ev'iac, tapn'ec, tavatav'iac 'smarować towotem', t'umač'yc (SGS t'umač'yt'), tynkav'iac, ubal'ev'iac, uček'iac, umeblav'iac, uval'n'iac, uv'elb'iac, uzdravl'iac, užyv'iac, val'ec, v'ilgatn'ec, v'luč'yc, vybač'iac, v'ybudav'iac, v'ybuxnuć, vyčy'n'iac, vyjad'iac, v'ykarčav'iac, v'ykažystać, v'ykštał'ic, v'yłasav'iac, v'yl'ic'iac, vyl'uzyv'iac, v'ytuž'ic, v'ymardav'iac, v'ymluc'ic, vynajmav'iac, vypažyč'iac, vyp'ir'ac:a, vyprav'l'iac, vypyx'iac, vyr'ek'ac:a, v'yrušyć, v'y smarav'iac, v'yšal'ec:a, v'yšarav'iac, v'ytl'ačyć, v'y t'umačyć, v'yvaž'ic:a, v'yzval'ic, v'yzyvac, v'yžyv'ic, zaatakav'iac, zab'ij'iac, zafundav'iac, zagatav'ac:a, zag'n'ev'ac:a, zajad'ac:a, zakamb'inav'iac, zal'ic'iac, załadav'iac, załam'iac, załaž'yc, zamardav'iac, zamurav'iac, zanuž'iac, zańik'iac, zał'aživać, zapav'adyvac, zarabl'iac, zbudav'iac, zdab'yc, zd'ažytsa, zeps'uc:a, zgaž'ac:a, zmarnav'iac, zmuš'iac, zrezygnav'iac, zval'n'iac, zv'ežyv'iac, zv'ij'iac, žartav'iac.

Wśród zapożyczeń nowych, przystosowanych do gwarowego systemu przez przesunięcia akcentowe odnotowałam 60 rzeczowników i 243 czasowniki⁸. Z kolei zapożyczone przymiotniki zachowują akcent języka dawcy, a przystosowują się do gwary morfologicznie i słowotwórczo, np.: f'ajnyj, emeryt'alnyj, naj'l'epšy, b'žoz'ovyj, gm'innyj. W zgromadzonym materiale nie odnotowałam zapożyczonych przymiotników z akcentowaną końcówką -oj.

⁸ Do nowych zapożyczeń przyswojonych akcentuacyjnie włączam również sześć leksemów, które zostały odnotowane w *Słowniku gwary staroobrzędowców mieszkających w Polsce*, ale nastąpiły w nich przesunięcia akcentowe.

Akcentowana końcówka *-oj* występuje tylko w przymiotnikach gwarowych, np.: *bałś^loj*, *čuź^loj*, *dałg^loj*. Wśród nieodmiennych części mowy o zmienionym akcencie odnotowałam trzy leksemy: partykułę *ńex^laj*, spójnik *opr^luč* i przymimek *pan^lat*.

System akcentuacji w gwarze jest w zasadzie zgodny z ogólnorosyjskim systemem akcentuacyjnym. Iryda Grek-Pabisowa, badając słownictwo gwary staroobrzędowców, zaznacza, że „w gwarze staroobrzędowców akcent pozostaje nie zmieniony w stosunku do swych odpowiedników w ogólnorosyjskim i w rosyjskiej leksyce gwarowej”⁹ [Grek-Pabisowa 1983a: 96]. Rosyjski system akcentuacyjny ściśle wiąże się z morfologiczną i słowotwórczą strukturą poszczególnych wyrazów, a także z tendencją formantów do występowania w funkcji akcentowanych bądź nieakcentowanych [Olechnowicz 1977: 5], por. [Paško 2010: 184]. W zapożyczeniach funkcjonujących w gwarze można również znaleźć formanty stale akcentowane lub nieakcentowane.

Przedstawiony materiał dowodzi, że w rosyjskiej gwarze do formantów stale akcentowanych należą np.: prefiks *v^ly-* w czasownikach dokonanych (*v^lykażystać*, *v^lykštałcić*), formant *-ać* zarówno w czasownikach niedokonanych (*vynajmav^lać*, *reperav^lać*), jak i dokonanych (*scementav^lać*, *zafundav^lać*, *pabudav^latsa*, *pasług^liv^latsa*), a do nieakcentowanych formanty *-iva* / *-yva* w czasownikach oznaczających czynność wielokrotną (*zv^leżyvać*, *fšč^lepl^livać*, *pšypr^lavl^livać*), zob. też [Paško 2010a]. Grek-Pabisowa w opracowaniu dotyczącym cech wspólnych dla wszystkich zachodnich gwar środkowowielkoruskich, istniejących również w gwarze staroobrzędowców, zauważyła, że w formach osobowych czasownika *sal^lić* akcent pada na temat, np.: *s^lol^liš*, *s^lol^lit* [Grek-Pabisowa 1968: 169]. Formy osobowe czasowników *sal^lić*, *pasal^lić* z akcentem na temacie odnotowałam również w materiale zgromadzonym współcześnie. W przypadku zapożyczonych rzeczowników akcent zazwyczaj pada na ostatnią samogłoskę tematu (*zav^lut*, *v^leš^lak*, *bezv^lat*, *skaraš^lyt*, *rod^lak*). Zapożyczone rzeczowniki motywowane zachowują akcent na rdzeniu, np.: *br^loška* → *br^lošečka*; *ž^lurka* → *ž^lurečka*; *ž^lalka* → *ž^lalacka*; *r^lover* → *r^loverek*; *t^lorba* → *t^lorbačka*, zob. też [Пасько 2011]. Akcentuacja rzeczowników w przypadkach zależnych nie jest konsekwentna. W dopełniaczu liczby pojedynczej zaobserwowałam zarówno formy z akcentowaną końcówką, jak i formy z akcentem na temacie, np.: *v^leš^lak*, *v^lešak^la*; *agul^lnak*, *agul^lnaka*.

Andriej Zalizniak w badaniach rosyjskiego systemu akcentuacyjnego zwraca uwagę na kolumnowy charakter akcentu rosyjskiego [Зализняк 2010a: 9], nazywając kolumnowym akcent w jakimś paradygmacie. Widać to również w rosyjskiej gwarze, np. akcent we wszystkich przypadkach liczby pojedynczej pada na końcówkę: M. *vad^la*, D. *vad^ly*, C. *vad^l'y*, B. *vad^lu¹⁰*, N. *vad^loj*, Msc. *vad^ly* czy M. *ruk^la*, D. *ruk^l'i*, C. *ruk^l'i*, B. *ruk^lu*, N. *ruk^loj*, Msc. *ruk^l'i*, zob. też [Пасько 2011: 200].

⁹ Badaczka porównała wyrazy ogólnorosyjskie występujące w gwarze staroobrzędowców z tymi samymi wyrazami w języku rosyjskim (literackim i potocznym), a wyrazy gwarowe z wyrazami odnotowanymi w rosyjskich słownikach i kartotekach gwarowych.

¹⁰ Akcentowana końcówka *-u* w bierniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego jest cechą wspólną z językiem białoruskim, por. [Михневич 1985: 115].

Na marginesie badań gwary staroobrzędowców warto również przyrzeć się systemowi akcentuacyjnemu w ich polszczyźnie. Miejsce akcentu w polszczyźnie staroobrzędowców jest zazwyczaj stałe – na przedostatniej sylabie. Zdarza się, że w niektórych formach gramatycznych akcent może padać na ostatnią sylabę, np. w formach rozkaznikowych: *dav'aj* i w przysłówkach *lep'ej* [Zielińska 1996: 57]. Cecha ta występuje także w gwarach suwalsko-sejneńskich [Zielińska 1996: 57]. W najnowszych badaniach polszczyzny staroobrzędowców, oprócz form wymienionych przez Annę Zielińską, pojawiły się pojedyncze formy ze zmienionym akcentem, np.: *esesm'an*, *nasmar'uj*, *obcios'ał*, *z winogr'on*¹¹. Cytowane wyrazy gwarowe występujące w wypowiedziach sformułowanych po polsku zawsze zachowują akcent rosyjski. Są to nazwy zazwyczaj związane z konkretnymi realiami z dziedziny religii (nazwy ksiąg, świąt, obrzędów, świętych, ikon) i kultury (nazwy potraw), np.: ten, kto w molennie świeczki przesuwą to *panam'ar'*; nawet *xa'tat* taki szyli, jakby płaszcz; ja robię *bl'in'y*; młodzież robi *kaščun'y*.

Podsumowując, należy zauważyć, że gwara staroobrzędowców zachowała system akcentuacyjny zgodny z rosyjskim systemem akcentuacyjnym. Wahania w akcentuacji zdarzają się w wyrazach rodzimych i zapożyczonych jako formy oboczne. Akcentowanie zapożyczeń nie jest konsekwentne. Mimo przypadków z akcentem paroksytonicznym, który pojawia się głównie w zapożyczeniach, zaprezentowany materiał dowodzi, że system akcentuacyjny, obok systemu morfologicznego i rdzennego zasobu leksykalnego, jest jedną z najważniejszych cech wyznaczających rosyjskość gwary staroobrzędowców. Akcentuacja w gwarze staroobrzędowców jest zjawiskiem złożonym i wymaga dalszych badań w postaci opracowania schematów akcentuacyjnych dla słownictwa gwarowego i zapożyczonego.

BIBLIOGRAFIA

- Czekman W., Smułkowa E., 1988, *Fonetyka i fonologia języka białoruskiego z elementami fonetyki i fonologii ogólnej*, Warszawa.
- Głuszkowski M., 2011, *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, Toruń.
- Głuszkowski M., Grzybowski S. (red.), 2010, *Staroobrzędowcy za granicą*, Toruń.
- Grek-Pabisowa I., 1968, *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białoostockim*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Grek-Pabisowa I., 1983a, *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce. Rozwój i stan dzisiejszy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

¹¹ Formy ze zmienionym akcentem pojawiły się w wypowiedziach najstarszego pokolenia staroobrzędowców.

- Grzek-Pabisowa I., 1983b, *Zapożyczenia w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców w Polsce. I. Typy zapożyczeń i sposoby przyswajania wyrazów polskich*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, 22, s. 47–64.
- Grzybowski S., 1996, *Aspekty morfonologiczne konfrontacji fonologicznej języków słowiańskich*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici*”, *Studia Slavica 1 – Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 311, s. 13–23.
- Grzybowski S., 1998, *Morfologiczne uwarunkowania konfrontacji zjawisk akcentuacyjnych w języku rosyjskim i polskim*, „*Z Polskich Studiów Slawistycznych. Językoznawstwo*”, seria IX, Warszawa, s. 117–122.
- Kuligowski W. (red.), 2010, *Nowe języki. Studia z zakresu kreolizacji języków i kultur*, Wrocław.
- Laskowski R., 1999, *Akcent*, [w:] K. Polański (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 22–23.
- Jassem W., 1962, *Akcent języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Olechnowicz M., 1974, *Teoretyczne zasady dystrybucji rosyjskiego akcentu wyrazowego*, Łódź.
- Olechnowicz M., 1977, *Akcent rosyjski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Paško D., 2010a, *Adaptacja akcentuacyjna zapożyczeń z języka polskiego do rosyjskiej gwary staroobrzędowców w ośrodku augustowskim*, [w:] M. Głuszkowski, S. Grzybowski (red.), *Staroobrzędowcy za granicą*, Toruń, s. 181–188.
- Paško D., 2010b, *Hybrydy językowe w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców w ośrodku augustowskim*, [w:] W. Kuligowski (red.), *Nowe języki. Studia z zakresu kreolizacji języków i kultur*, Wrocław, s. 95–102.
- Paško D., 2011, *Dynamika zmian w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców w ośrodku suwalsko-augustowskim*, „*Zeszyty Łużyckie*”, 43, s. 118–126.
- Paško-Konecniak D., 2011, *Wpływ polszczyzny na zasób leksykalny rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie*, Toruń.
- Polański K. (red.), 1999, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Sawicka I., 2007, *Podstawowe fakty z zakresu prozodii wyrazu i frazy*, [w:] S. Gajda (red. nauk.), *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich 2. Fonetyka/Fonologia*, Opole, s. 219–231.
- Smułkowa E., 1978, *Studia nad akcentem języka białoruskiego (rzeczownik)*, Warszawa.
- Zielińska A., 1996, *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce*, Warszawa.
- Барковский М. М., 1974, *Русское словесное ударение*, Минск.
- Гжибовски С., 2011, *Русский островной говор в польском языковом окружении*, [w:] С. Гжибовски, В. А. Хорев, М. Волос (ред.), 2011, *Русско-польские языковые, литературные и культурные контакты*, Москва, с. 45–59.
- Гжибовски С., Глушковски М., 2008, *Социолингвистическая ситуация старообрядцев в деревнях Габове Гронды и Бур (Польша)*, [w:] Л. Л. Касаткин (ред.), *Русские старообрядцы. Язык. Культура. История*, Москва, с. 200–214.
- Гжибовски С., Хорев В. А., Волос М. (ред.), 2011, *Русско-польские языковые, литературные и культурные контакты*, Москва.
- Зализняк А. А., 2010, *Труды по акцентологии*, т. 1, Москва.

- Зализняк А. А., 2010а, *От праславянской акцентуации к русской*, [w:] А. А. Зализняк, *Труды по акцентологии*, т. 1, Москва, с. 8–428.
- Касаткин Л. Л., 2005, *Русская диалектология*, Москва.
- Касаткин Л. Л. (ред.), 2008, *Русские старообрядцы. Язык. Культура. История*, Москва.
- Колесов В. В., 1975, *История русского ударения*, Ленинград.
- Колесов В. В., 2010, *Русская акцентология*, Санкт-Петербург.
- Лефельдт В., 2006, *Акцент и ударение в русском языке*, Москва.
- Михневич А. Е. (ред.), 1985, *Русский язык в Белоруссии*, Минск.
- Пасько Д., 2011, *Особенности акцентуации в русском говоре старообрядцев, живущих в Польше*, „Липоване: история и культура русских старообрядцев”, Одесса–Измаил, с. 198–201.
- Потебня А. А., 1973, *Ударение*, Киев.
- Федянина Н. А., 1976, *Ударение в современном русском языке*, Москва.

THE PROBLEM OF WORD STRESS PATTERNS
IN THE RUSSIAN DIALECT OF THE OLD BELIEVERS
(IN THE SUWAŁKI–AUGUSTÓW REGION)

ABSTRACT

The article addresses the problem of word stress in the Russian dialect of the Old Believers living in the Suwałki–Augustów region. This is an island dialect: it is surrounded by a Polish-speaking environment, and there is no area of contact with the Russian-speaking environment. The Old Believers alternately use the Russian dialect and the Polish language in every-day communication, depending on the situation and the communicative partner. The research demonstrates that currently the Russian dialect of the Old Believers, to a large extent, is not only different from standard Russian but also from the Pskov-region dialect, which forms the basis of the Old Believers' Russian dialect. The dialect is undergoing a peculiar process of hybridisation – mingling with Polish in which one of them is seen as the basic frame for the functioning of root elements and borrowings. In the case of the Russian dialect used by the Old Believers, the basic frame is equated with the morphological system of this dialect and the original vocabulary. The influence of Polish is visible on all levels of language – particularly in the spheres of lexis, syntax, and pronunciation. Changes connected with civilisation advancement and technological progress are most visible in lexis. In borrowings from Polish and in the Russian root lexical items word-stress fluctuation can be observed – word-stress variants occur in the dialect. The place of the stress in a loan lexeme usually corresponds to a relevant morphological rule in the Russian language.

ПРОБЛЕМА АКЦЕНТУАЦИИ
В РУССКОМ ГОВОРЕ СТАРООБРЯДЦЕВ
(СУВАЛКСКО-АВГУСТОВСКИЙ РЕГИОН)

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена вопросу акцентуации в островном русском говоре старообрядцев, проживающих в сувалкско-августовском регионе. Русский говор старообрядцев находится в польскоязычном окружении и не имеет территориального контакта с общерусским языком. Старообрядцы пользуются своим русским говором и польским языком попеременно. Выбор языка зависит от коммуникативной ситуации и требований коммуникативного партнёра. Исследования говора показали, что в настоящее время этот говор отличается в значительной степени не только от русского литературного языка, но также от псковского говора, который является его диалектной базой. Происходит своеобразный процесс гибридизации русского говора, то есть такое смешение исходного говора с польским языком, при котором один из них предоставляет базовый каркас для функционирования исходных и заимствованных элементов. Базовый каркас составляет морфологическая система говора и основной словарный запас (первичный словарь). Влияние польского языка заметно на всех уровнях языка, прежде всего в лексическом запасе, фонологии, синтаксисе. В лексической системе в наибольшей степени заметны цивилизационные изменения, включая технический прогресс. В заимствованиях из польского языка и в исконно русских словах можно отметить колебания места ударения. В говоре употребляются акцентуационные варианты слов. Обычно место ударения в заимствованном слове соответствует принципу морфематизма русского ударения.

Słowa kluczowe: staroobrzędowcy, gwara wyspowa, akcent, zapożyczenie językowe, dwujęzyczność, system akcentuacyjny.

Keywords: Old Believers, island dialect, word stress, loan, bilingualism, word stress patterns.

Ключевые слова: старообрядцы, островной говор, ударение, языковое заимствование, двуязычие, акцентная система.